

ЛАЛЕНКОВ С. М.,
аспірант кафедри цивільного права
та процесу
(Харківський національний університет
внутрішніх справ)

УДК 347.91.95

DOI <https://doi.org/10.32842/2078-3736/2023.3.15>

СУДОВИЙ ЗАХИСТ ПРАВ НЕПОВНОЛІТНІХ

Ця стаття присвячена аналізу судового захисту прав неповнолітніх і його ролі у забезпеченні справедливості та захисті їхніх прав. Розглянуто сутність та характеристики судового захисту прав неповнолітніх з урахуванням міжнародних стандартів та національного законодавства.

Проведено аналіз процесу судового захисту прав неповнолітніх, зокрема в якості учасників судового процесу. Висвітлені важливі аспекти, такі як представництво інтересів неповнолітнього, принципи справедливості та специфіка процесуальних гарантій для неповнолітніх у судових процедурах.

У статті також розглядаються основні проблеми, з якими стикаються неповнолітні під час судового захисту їхніх прав. До цих проблем відносяться недостатня доступність та зрозумілість правових процедур для неповнолітніх, недостатня репрезентація їхніх інтересів та незабезпечення конфіденційності.

З метою покращення судового захисту прав неповнолітніх, пропонується ряд законодавчих рекомендацій та заходів, які можуть бути прийняті на законодавчому рівні. Ці заходи включають впровадження розширення спеціалізації суддів на законодавчому рівні, підвищення освіченості неповнолітніх щодо їхніх прав та процедур, забезпечення належного представництва їхніх інтересів, а також зміцнення гарантій конфіденційності та захисту особистих даних.

Підкреслено важливість забезпечення ефективного судового захисту прав неповнолітніх. Забезпечення справедливого та безперешкодного доступу неповнолітніх до правосуддя є необхідною умовою для захисту їхніх прав та інтересів. Необхідно здійснювати систематичні заходи для покращення правової освіти серед неповнолітніх, забезпечення адекватного представництва їхніх інтересів у судових інстанціях і забезпечення конфіденційності та захисту особистих даних.

Досягнення справедливого судового захисту прав неповнолітніх є важливою складовою будівництва справедливого і гуманного суспільства. Підкреслено необхідність подальшого дослідження та розробки ефективних стратегій і політик, спрямованих на зміцнення судового захисту прав неповнолітніх, що враховують їхні унікальні потреби та особливості.

Ключові слова: суд, судовий захист, неповнолітній, права та інтереси, правосуддя, правові процедури.

Lalencov S. M. Judicial protection of the rights of minors

This article is devoted to the analysis of judicial protection of the rights of minors and its role in ensuring justice and protecting their rights. The essence and characteristics of judicial protection of the rights of minors are considered, taking into account international standards and national legislation.

An analysis of the process of legal protection of the rights of minors, in particular as participants in the legal process, was carried out. Important aspects such as

the representation of the minor's interests, the principles of justice and the specifics of procedural guarantees for minors in court procedures are highlighted.

The article also considers the main problems that minors face during the judicial protection of their rights. These problems include insufficient accessibility and comprehensibility of legal procedures for minors, insufficient representation of their interests, and failure to ensure confidentiality.

In order to improve the judicial protection of the rights of minors, a number of legislative recommendations and measures that can be adopted at the legislative level are proposed. These measures include the implementation of the expansion of the specialization of judges at the legislative level, increasing education of minors regarding their rights and procedures, ensuring proper representation of their interests, as well as strengthening guarantees of confidentiality and protection of personal data.

The importance of ensuring effective judicial protection of the rights of minors is emphasized. Ensuring fair and unhindered access to justice for minors is a necessary condition for protecting their rights and interests. It is necessary to carry out systematic measures to improve legal education among minors, ensure adequate representation of their interests in court and ensure confidentiality and protection of personal data.

Achieving fair judicial protection of the rights of minors is an important component of building a just and humane society. The need for further research and development of effective strategies and policies aimed at strengthening the judicial protection of the rights of minors, taking into account their unique needs and characteristics, is emphasized.

Key words: court, legal protection, minor, rights and interests, justice, legal procedures.

Вступ. Судовий захист прав неповнолітніх є невід'ємною складовою справедливості та демократичного суспільства. Визнаючи, що діти та підлітки є особами, які потребують особливого захисту і підтримки, законодавство багатьох країн передбачає механізми та процедури для забезпечення прав неповнолітніх шляхом судового втручання. Розглянемо важливість судового захисту прав неповнолітніх і виклики, з якими можуть зіштовхнутися суди та законодавці у цій сфері.

Неповнолітні – це найвразливіша категорія нашого суспільства. Вони заслуговують на спеціальний захист та підтримку, оскільки їхні права та добробут можуть бути під загрозою. Судовий захист стає важливим інструментом для забезпечення цих прав. Він забезпечує неповнолітнім доступ до справедливого судового процесу, де їхні голоси чуються і їхні потреби враховуються.

Один з найважливіших аспектів судового захисту прав неповнолітніх полягає у захисті їхніх основних прав і свобод. Це можуть бути права на життя, здоров'я, освіту, житло, а також право на недискримінацію, захист від насильства, експлуатації та зловживання. Суди мають гарантувати, що ці права дотримуються та захищаються у всіх сферах життя неповнолітніх, включаючи сім'ю, освіту, соціальне забезпечення.

Постановка завдання. Неповнолітні – це найбільш цінний актив суспільства. Їхнє благополуччя та розвиток залежать від нашої здатності забезпечити їм справедливість та захист їхніх прав. Судовий захист стає необхідним інструментом для забезпечення цих прав та забезпечення добробуту майбутнього покоління. У цій статті розглянемо важливість судового захисту прав неповнолітніх та роль, яку він відіграє у суспільстві. Дослідимо процедуру звернення до суду неповнолітніми.

Результати дослідження. Варто зазначити, що визначення поняття «неповнолітні» міститься в Сімейному кодексі України. За ч. 2 ст. 6 Сімейного кодексу України, неповнолітньою вважається дитина у віці від чотирнадцяти до вісімнадцяти років [1].

Судовий захист прав неповнолітніх включає в себе визнання їхнього правового статусу та захист їхніх основних прав та свобод. Це означає, що суди повинні гарантувати,

що права неповнолітніх будуть захищені від будь-яких порушень або зловживань. Суди мають враховувати особливі потреби та інтереси неповнолітніх при розгляді справ, пов'язаних з ними.

Один з ключових аспектів судового захисту прав неповнолітніх – це забезпечення рівності та недискримінації. Суди повинні впевнитися, що неповнолітні мають однаковий доступ до правосуддя та однаковий захист прав. Будь-яка форма дискримінації або нерівності має бути ефективно припинена, щоб забезпечити рівні можливості для всіх неповнолітніх.

Судовий захист прав неповнолітніх не тільки забезпечує їхню справедливість у поточному моменті, але й гарантує їхню майбутню благополуччя та розвиток. Шляхом судового втручання можна впливати на рішення, що мають довготривалі наслідки для неповнолітніх, такі як опіка, піклування, усиновлення, розлучення батьків, визначення місця проживання та доступу до освіти.

Суди, вирішуючи справи, пов'язані з неповнолітніми, мають враховувати їхній інтерес і благо, забезпечуючи оптимальні рішення, що сприяють їхньому фізичному, емоційному та соціальному розвитку. Це може означати встановлення належних умов життя, надання доступу до освіти та медичних послуг, захист від насильства та зловживання, а також сприяння збереженню сімейних зв'язків.

Однак, судовий захист прав неповнолітніх також стикається з певними викликами. Одним з них є складність визначення того, що саме вважається найкращим інтересом дитини. Це може бути предметом дискусій між різними сторонами, включаючи суд, батьків, опікуна, соціальних працівників та інших зацікавлених осіб. Важливо знайти баланс між забезпеченням прав та інтересів неповнолітнього та забезпеченням його безпеки та добробуту.

Також, судовий захист прав неповнолітніх потребує спеціалізованого підходу та особливих навичок учасників судового процесу. Суддям, адвокатам та іншим фахівцям потрібно мати глибоке розуміння дитячої психології, особливостей розвитку та потреб неповнолітніх, а також знати законодавство, що стосується прав дитини. Недостатня підготовка та усвідомлення може призвести до неправильних рішень, які можуть негативно позначитися на житті та майбутньому дитини.

Крім того, доступ до судового захисту може бути обмеженим для неповнолітніх, особливо тих, які знаходяться в уразливих групах, таких як діти-сироти, мігранти, особи з обмеженими можливостями чи низьким соціально-економічним статусом. Недостатня свідомість про їхні права, фінансові та інші перешкоди можуть ускладнювати доступ до справедливого судового процесу.

Конституція України гарантує громадянам право, яке може бути обмежене законом тільки в необхідній мірі з метою захисту основ конституційного ладу, моральності, здоров'я, прав та законних інтересів інших осіб, забезпечення оборони країни та безпеки держави, відповідно до визначень, викладених у Конституції України [2].

Українським законодавством встановлено ряд нормативно-правових актів, які гарантують права дитини та спрямовані на їх забезпечення, реалізацію та захист у нашому суспільстві. Акти, прийняті на рівні держави: Конституція України, Закони України «Про охорону дитинства» та «Про забезпечення організаційно-правових умов соціального захисту дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування», норми сімейного, цивільного та трудового законодавства [5-7].

Також міжнародні норми, які ратифіковані Україною складають інструментарій захисту прав дитини, а саме – Декларація прав дитини, Конвенція ООН про права дитини, Всесвітня декларація про забезпечення виживання, захисту та розвитку дітей та інші [2, 8, 9].

Батьки (або особи, що їх замінюють) мають відповідальність за захист прав та законних інтересів дитини, а в окремих випадках, передбачених законодавством, цю функцію виконують органи опіки та піклування або суд. Законодавством України передбачено, що неповнолітня особа має право самостійно здійснювати свої права та виконувати свої обов'язки, включаючи право на захист.

Згідно з ч. 1 ст. 18 Сімейного кодексу України дитина після досягнення 14 років має право звернутися до суду, має право висловлювати свою власну думку при вирішенні будь-якого питання, а також бути заслуханим у ході судового чи адміністративного розгляду. Частиною четвертою ст. 152 Сімейного кодексу України визначено право дитини на звернення за захистом своїх прав та інтересів безпосередньо до суду, якщо вона досягла 14 років [1].

Згідно ч. 4 ст. 152 СК України дитина має право звернутися за захистом своїх прав та інтересів безпосередньо до суду, якщо вона досягла чотирнадцяти років.

Для того, щоб безпосередньо брати участь в цивільній справі необхідно володіти цивільною процесуальною дієздатністю, тобто мати здатність особисто здійснювати цивільні процесуальні права та виконувати свої обов'язки в суді.

Неповнолітні особи віком від чотирнадцяти до вісімнадцяти років, а також особи, цивільна дієздатність яких обмежена, можуть особисто здійснювати цивільні процесуальні права та виконувати свої обов'язки в суді у справах, що виникають з відносин, у яких вони особисто беруть участь, якщо інше не встановлено законом. За ч. 2 ст. 47 ЦПК України, суд може залучити до участі в таких справах законного представника неповнолітньої особи або особи, цивільна дієздатність якої обмежена.

Особа, яка досягла 14 років, може сама звернутись до суду із заявою про:

- надання повної цивільної дієздатності;
- надання їй права на шлюб (ст. 23 Сімейного кодексу України);
- про розірвання шлюбу;
- визнання шлюбу недійсним;
- визнання батьківства;
- стягнення аліментів;
- усиновлення чи визнання усиновлення недійсним;
- неповнолітні батьки, які досягли 14 років, мають право на звернення до суду за захистом прав та інтересів своєї дитини (ч. 2 ст. 156 Сімейного кодексу України).

Позов про визнання батьківства може пред'являтися дитиною, яка досягла повноліття. Це положення деякою мірою суперечить ст. 18 Сімейного кодексу та ч. 2 ст. 47 Цивільного процесуального кодексу в яких правом на звернення до суду наділена 14-річна дитина. Оскільки ст. 18 Сімейного кодексу вважається загальною, то ст. 127 Сімейного кодексу є винятком, але таке обмеження прав дитини деякою мірою суперечить логіці, оскільки повнолітній дитині батько менш потрібний ніж 14-річний, яка потребує у цьому віці батьківського піклування та має право на отримання від нього аліментів [4]. На мою думку законодавцем зроблено таке обмеження прав неповнолітньої дитини з незрозумілою метою, і з часу появи цього нормативного положення в 2004 році до цього часу ця прогалина не виправлена.

У Сімейному кодексі України та Цивільному процесуальному кодексі України визначено право неповнолітніх звертатися до судових органів для захисту своїх прав. Проте відсутність норм, які регламентують механізм звернення, створює перешкоди при реалізації цього права. Певні складнощі виникають із наданням юридичної допомоги, оскільки питання надання безоплатної юридичної допомоги вирішено лише для окремих категорій громадян [10, с. 124].

Україна розвиває спеціалізовану систему захисту прав неповнолітніх, відому як ювенальна юстиція. Ювенальна юстиція передбачає створення системи органів, які здійснюють правосуддя у справах про правопорушення, скоєні неповнолітніми. За такі справи відповідальність несуть місцеві загальні суди. Кримінальний процесуальний кодекс України містить главу 38 «Кримінальне провадження щодо неповнолітніх», в якій визначаються процедурні дії, що вживаються з неповнолітніми на етапі досудового розслідування та судового процесу, а також встановлюються особливості застосування виховних заходів тощо [10].

За ч. 3 ст. 18 Закону України «Про судоустрій і статус суддів», у місцевих загальних судах та апеляційних судах діє спеціалізація суддів із здійснення кримінального провадження щодо неповнолітніх. Суддею, уповноваженим здійснювати кримінальне прова-

дження щодо неповнолітніх, може бути обрано суддю зі стажем роботи суддею не менше десяти років, досвідом здійснення кримінального провадження в суді і високими морально-діловими та професійними якостями [11]. Також за рішенням зборів суддів відповідного суду може запроваджуватися спеціалізація суддів з розгляду конкретних категорій справ.

На мою думку, спеціалізацію суддів із здійсненням цивільного провадження необхідно закріпити в законі так само як щодо кримінального провадження, оскільки спеціалізовані судді здатні більш компетентно оцінювати особливості та потреби неповнолітніх. Вони мають глибше розуміння психологічного, соціального та розвитку контексту, який впливає на неповнолітніх. Це дозволяє їм забезпечити більш адекватну оцінку ситуації та прийняття обґрунтованих рішень. Судді, які спеціалізуються на правах неповнолітніх, мають ширший інструментарій щодо застосування виховних заходів та захисту прав дітей. Це дозволяє їм більш ефективно розглядати справи, що стосуються неповнолітніх, забезпечуючи їхні права та інтереси. Таким суддям необхідно постійно ознайомлюватись з міжнародними стандартами, національним законодавством та спеціальними принципами, які стосуються дітей. Спеціалізовані судді, зосереджуючись на правах неповнолітніх, мають можливість приділяти більше уваги дитячому захисту та добробуту. Вони можуть більш глибоко досліджувати справи, враховуючи інтереси та потреби конкретного неповнолітнього. Це допоможе забезпечити розгляд справ з точки зору дитячого благополуччя і максимального задоволення їхніх потреб. Спеціалізовані судді мають можливість більш систематично поглиблювати свої знання та навички в області захисту прав неповнолітніх. Це сприяє їхньому професійному розвитку та підвищенню компетентності у розгляді справ, пов'язаних з цією категорією осіб. Створення спеціалізації суддів при розгляді цивільних справ щодо прав неповнолітніх є необхідним для забезпечення ефективного захисту інтересів дітей та реалізації принципів права дитини. Це сприятиме створенню більш справедливого та гуманного правового середовища для неповнолітніх у судових процедурах.

Висновки. Отже, для ефективного судового захисту прав неповнолітніх необхідно забезпечувати високу кваліфікацію спеціалізованих суддів та фахівців, розширюючи доступ до правосуддя для всіх неповнолітніх, незалежно від їхнього статусу або соціального положення. Також важливо підтримувати постійну освіту та навчання суддів та фахівців щодо дитячих прав та специфіки роботи з неповнолітніми.

Крім того, необхідно забезпечити механізми для участі неповнолітніх у судовому процесі. Дітям слід мати можливість висловлювати свої думки, брати участь у процесу прийняття рішень, адекватно до їхнього віку та зрілості. Суди повинні забезпечити наявність професійних та адекватних психологічних, соціальних та юридичних послуг для неповнолітніх, які допоможуть їм зрозуміти процес та вплинути на нього.

Крім того, важливо враховувати принцип невідкладності в розгляді справ, пов'язаних з неповнолітніми. Час є критичним фактором у житті дитини, і будь-яке затримання в прийнятті рішень може мати серйозні наслідки. Суди повинні працювати оперативно та ефективно, забезпечуючи при цьому якість та справедливість процесу.

Узагальнюючи, судовий захист прав неповнолітніх є невід'ємною частиною будь-якого справедливого та демократичного суспільства. Шляхом гарантування рівності, справедливості та захисту прав дитини, ми будемо майбутнє, яке сприятиме розвитку та благополуччю наших наступних поколінь.

Список використаних джерел:

1. Сімейний кодекс України: Закон України від 10.01.2002 р. № 2947-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2342-15#Text>
2. Конституція України: Закон України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%D1%80#Text>
3. Цивільний процесуальний кодекс України (*Відомості Верховної Ради України* (ВВР), 2004, № 40-41, 42, ст. 492) URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15#Text>

4. Сімейний кодекс України: Науково-практичний коментар. Київ. СПД видавець Фурса С. Я., с. 356.
5. Декларація прав дитини. Ліга-закон. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/MU59001D>
6. Конвенція ООН про права дитини. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_021#Text
7. Всесвітня декларація про забезпечення виживання, захисту та розвитку дітей. URL: https://www.zakon.cc/law/document/read/995_075
8. Про охорону дитинства: Закони України від 26.04.2001 р. № 2402-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/2402-14>
9. Про забезпечення організаційно-правових умов соціального захисту дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування: Закони України від 13.01.2005 р. № 2324-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/2342-15>
10. Кримінальний процесуальний кодекс України: Закони України від 13.04.2012 р. № 4651-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/4651-17>
11. Про судоустрій і статус суддів: Закони України від 02.06.2016 р. № 1402-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/1402-19>

